

2

Angažovanje učenika

Mladi prodavac se razočarao. Nije uspeo da sklopi važan posao. Razgovarajući sa šefom, mladić je slegnuo ramenima. „Pretpostavljam“, rekao je, „da to samo dokazuje da konja možete odvesti do reke, ali da ga ne možete naterati da pije vodu.“

„Sinko“, odgovorio mu je šef, „daću ti jedan savet: Tvoj posao nije da ga nateráš da pije. Tvoje je da ga nateráš da ožedni.“

Iz časopisa Bits and Pieces, 14. 1. 1999.

Svi učenici u školu dolaze sa željom da nešto nauče. Ulaze u svet u kome ih stimuliše novo gradivo, intrigiraju ideje koje čuju u razgovorima i aktivnosti koje upražnjavaju s nastavnikom i školskim drugovima, a imaju i lični interes da teže za znanjem. Mnogi od njih, pod nadzorom nastavnika, nauče da čitaju i pišu zahvaljujući činjenici da su okruženi knjigama i drugim zanimljivim nastavnim sredstvima. Oni uče tehnike koje im pomažu da pronađu smisao tekstova koje čitaju, kroz razgovor dolaze do razumevanja složenih pojmova; podstaknuti da postavljaju pitanja, počinju da razmišljaju na kritički način i ohrabreni su da svoje ideje stalno predstavljaju na nove, različite načine. Učenici koji su podučavani na pravi način imaju žeđ za novim znanjem i veru da mogu samostalno ili uz pomoć svojih vršnjaka otkriti neke odgovore na brojna pitanja koja imaju o životu i učenju.

Ponekad se, međutim, učenici otuđe od škole. Možda ne uspevaju da se pronađu u gradivu koje se obrađuje i neophodno ih je „upecati“. Možda ne uspevaju da se izbore sa svim onim što se od njih traži ili pak ne vide svrhu zadataka koje dobijaju. Može se desiti da gradivo s kojim ne uspevaju da uspostave vezu na ličnom planu kod njih izaziva dosadu i frustraciju.

Kako da gradivo predviđeno nastavnim programima učinimo zanimljivim za svu decu? Kako da u učionici uspostavimo za učenike značajne, izazovne i otvorene situacije koje će ih pokrenuti na učenje? Kako da nastavu organizujemo tako da učenicima bude omogućeno da aktivno uče i da na kritički način sagledavaju i vrednuju gradivo koje obrađuju? Kako učenicima predočavamo postojanje mnoštva načina gledanja na svet? Koje metode koristimo da ih dovedemo do tačke u kojoj postaju „žedni“ novih ideja i interakcije?

Eliot Ajzner (Elliot Eisner) tvrdi da nastava treba da se bavi „stvaranjem umova“. Deca se rađaju s mozgovima, naglašava on, a naša je dužnost da omogućimo da se ti mozgovi razviju u umove. Nastavnici koji svakog dana donose odluke o tome kako će se odvijati nastava raspolažu alatima za menjanje uma. Nastava predstavlja sveobuhvatno iskustvo koje dete ima dok je vezano za školu. To iskustvo obuhvata ono što se predaje, način na koji se predaje, raspoloživa sredstva, gostujuće predava-

vače, tipove i raspoloživost tehnologije, izlete i ekskurzije, vannastavne aktivnosti, domaće zadatke, kao i prilagođavanja i izmene programa koje nastaju na osnovu potreba konkretnih učenika u školama.

Veza između učenja i života učenika

Ali iz dana u dan sve više verujem da se osnovni zadatak nas kao ljudskih bića sastoji u tome da tražimo veze i tako uvežbavamo svoju maštu... Iz toga sledi da je glavni zadatak obrazovanja hranjenje mašte i briga o njoj.

Ketrin Paterson
(Katherine Paterson)

Važno je pomoći učenicima da osete da postoji razlog zbog kog treba da nauče ono što predajete. Izazov se sastoji u tome da učionicu pretvorite u mesto na kom se učenje povezuje s njihovim životima, problemima i onim što im se događa. S obzirom na to da je mozak gladan smisla, morate da razmislite o načinu na koji ćete nastavne sadržaje povezati s prethodnim znanjem, razumevanjem i iskustvima učenika. Baš kao što ja podstičem svoje učenike, buduće nastavnike, i vi treba sebi da postavite jedno pitanje pre nego što započnete novu lekciju: „Zbog čega je ovo bitno?“ Zatim morate da pronađete način na koji ćete „upecati“ učenike da požele da saznaju više o temi, predmetu, događaju ili knjizi. Zapitajte se: „Kako da predajem ovu lekciju?“ Hoćete li doneti izlizani kofer sa starudijama i dati učenicima da ga raspakuju pre čitanja priče? Hoćete li preuzeti ulogu nekoga iz istorijske epohe koju proučavate i dozvoliti učenicima da vam postavljaju pitanja? Hoćete li podstaći učenike da postavljaju pitanja kako bi dobili dodatne informacije, bolje razumeli i otkrili nova značenja? Hoćete li započeti igru kojom ćete ih podstaći na učenje? Hoćete li nove pojmove uvesti kroz priču koja će ih zainteresovati?

Dobro razmislite i o ovim pitanjima: „Na koji način ću temu predstaviti tako da oni budu toliko zainteresovani da požele da saznaju više? Kada ih jednom „upecam“, šta ću da preduzmem da održim njihovu pažnju, da pobudim rastuće interesovanje tako da zaista postanu žedni novog znanja? Kako ću uspeti da produbim ovo iskustvo tako da učenici počnu kritički da razmišljaju i postavljaju zanimljiva pitanja? Kako ću ih podstaći na samostalno istraživanje u kome će pronaći dodatne informacije? Koje zanimljive stvari ću pokušati da ih navedem da učine ili naprave koristeći sve te informacije koje su otkrili? Kako ću mapirati nastavu unazad: od završnog zadatka, povezanog sa svim što su u toj lekciji naučili, do njenog početka?“

Često od učenika tražimo da govore, pišu i sarađuju na grupnim aktivnostima ne dajući im, osim ocene, drugi razlog ili kontekst u kome treba da obave određeni zadatak. Učenici tada ne učestvuju sasvim u procesu učenja. Oklevaju da urade zadatak jer on jednostavno nema veze s njima niti im išta znači, pa stoga ne vide njegov smisao. Najčešće su učenici koji s uspehom obavljaju školske aktivnosti u ranom detinjstvu naučili da „učestvuju u igri“. Oni nisu uspešni u školi zbog toga što su pametniji od drugih, već zato što su naučili kako da „odrade“ školu i preskaču postavljene prepreke. Nastavnici mogu podsticati istinsko učenje tako što će učiniti da nastavni sadržaji dobiju lično značenje za učenike. Oni moraju pronaći načine da učenike „upecaju“ i pomognu im da izvuku smisao i značenje iz onoga što uče. Provodim vreme s budućim nastavnicima pomažući im da osmisle „načine pristupa“, tj. „udice“ kojima će učenike privući lekcijama i temama koje predaju. Udice moraju biti autentične i postavljene tako da učenici istinski budu zainteresovani aktivnošću, pitanjem, slikom, nekim predmetom, anegdotom ili pričom. Trebalo bi da požele da saznaju više o temi predavanja.

Evo nekih „udica“ koje sam tokom godina razvila, a od pomoći su kada učenike treba zainteresovati za ono o čemu se govori u učionici.

Postavite sebi pitanja

- Kako ću podstaći znatiželju učenika?
- Kako ću im udahnuti volju za učenjem?
- Kako ću ih naterati da požele da saznaju više?

1. Otvaranje kofera: Korišćenje starudija

U nastavi često koristim starudije. Obično ih nabavljam u antikvarnicama, galerijama i na drugim mestima i držim ih u starom koferu, koji se u mnogim situacijama pokazao kao zgodno nastavno sredstvo. Imam gomilu starih ključeva, mnoštvo šarenih šalova, hrpu starih fotografija i mapa, okovratnik haljine, iskrivljenu i raščupanu staru lutku, kamenčiće s nacrtanim simbolima, zatim šminku za klovnove, broš za šešir, staru bočicu parfema, mnogo starih pisama i jedan dnevnik vođen tokom Prvog svetskog rata. Starudije koristim na najrazličitije načine i trudim se da pažljivo osmislim rad na času, tako da svaki predmet uvedem u pravom trenutku i tako „upecam“ učenike da počnu da razmišljaju. Starudije koristim kada treba obraditi istorijske događaje i književne tekstove, uvesti nove pojmove, zainteresovati učenike za nešto što nije blisko njihovom dotadašnjem iskustvu, kada im treba pomoći da se probiju kroz teške tekstove, da otkriju veze u gradivu i kada želim da podstaknem razgovor i razmenu mišljenja.

Pamćenje starudija: Učenici vole to što mogu da dodirnu predmete, da ih razgledaju podeljeni u male grupe; da razmišljaju o njihovom poreklu i nameni; da ih povezuju s likovima i događajima opisanim u pričama i pesmama koje čitaju i da ih koriste u svojim usmenim izlaganjima pred odeljenjem. Kada sam radila sa sedmim razredom koji se spremao da oživi suđenje Luju Rijelu,⁹ vođi naroda Metis, zamolila sam učenike da posedaju ukруг i donela sam tradicionalni indijanski stolnjak u kom su se nalazili sledeći predmeti: okovratnik stare haljine, omča, dečja čarapica, staro pismo, početak neke pesme, obaveštenje o datumu suđenja i naslovna strana jednih dnevnih novina.

Nisam se žurila da odvežem čvor koji je sve ove predmete držao na okupu. Zamolila sam jednog učenika da udarom u bubanj označi vađenje svakog predmeta iz ove zbirke i stavljala sam ih na sto koji se nalazio u centru kruga. Zamolila sam za tišinu. Kad se začuo i poslednji udarac u bubanj, starudije sam pokrila stolnjakom i od učenika zatražila da u sveskama zapišu koje sam sve predmete poredala na sto. Stavila sam im do znanja da će uskoro dobiti mogućnost da prouče svaki predmet, ali da sada treba da se potrude da se sete svih sedam predmeta.

Korišćenje starudija za pričanje priče: Zajednički smo prošli kroz spisak predmeta i dok smo to radili, ja sam im davala jedan po jedan predmet da kruži od učenika do učenika kako bi svi mogli da ih prouče. Zatim sam od njih zatražila da se podele u grupe i da prouče činjenice o životu i smrti Luja Rijela. Zamolila sam ih da naprave spisak ovih predmeta po redu kojim su se pojavljivali u životu vođe pobunjenika. Drugim rečima, želela sam da ih nateram da priču o životu i smrti Luja Rijela ispričaju samo preko ovih starudija. Zatim sam od njih zatražila da kod kuće razmisle o tome koje bi predmete zamenili drugim starim predmetima ili dodali u Rijelovu biografiju i rekla im da ih nacrtaju ili naprave od gline ili plastelina. Sutradan smo razgovarali o njihovim listama predmeta i o novim predmetima za koje su mislili da ih je važno upamtiti.

Pogađanje sadržaja: Jednom prilikom, kada su me pozvali u školu u kojoj su obeležavali Nacionalnu nedelju knjige, čitala sam priču *Dorina kutija*¹⁰ učenicima trećeg i

⁹ Luj Rijel (Louis Riel, 1844–1885) bio je vođa plemena Metis, jednog od tri domorodačka plemena na teritoriji današnje Kanade; posle propasti ustanka koji je poveo protiv vlasti obešen je zbog izdaje (prim. prev.).

¹⁰ E. Kembel (Ann-Jeanette Campbell), *Dorina kutija* (*Dora's Box*).

četvrtog razreda. Pre nego što sam započela s čitanjem, ispričala sam učenicima da sam pronašla kutiju punu opasnih predmeta od kojih deca treba da se čuvaju. Kutiju sam stavila u krilo i tražila sam da mi kažu šta oni misle da se u njoj nalazi. Razvila se vrlo zanimljiva rasprava. Evo njihovog spiska:

šibice	ključevi od kola
oštri noževi	opasne poruke na Internetu
markeri koje nije moguće izbrisati	

Nastavnik i ja smo proveli određeno vreme razgovarajući sa učenicima o tome zašto su ti predmeti opasni i koja su pravila njihovi roditelji i staratelji postavili kako bi sprečili da im naude.

Rekla sam im da ću im čitati priču o devojčici Dori, koja je živela mnogo pre nego što su izmišljeni automobili, pešački prelazi i Internet. Rekla sam im da sam u kutiju stavila one stvari za koje bi njoj neko mogao reći da treba da ih se čuva. Otvorila sam kutiju i izvadila vrlo oštru iglu za šešir. (Oni nisu ni čuli za igle za šešir, ali sam ponela i stari šešir i pokazala im kako se koristi!) Izvadila sam i jednu sveću i jedan poveći ružin trn.

Razgovarali smo o tome zašto ti predmeti mogu biti opasni i uporedili smo ih sa spiskom koji smo pre toga napravili. Pitala sam ih da li misle da sada ima više stvari u vezi s kojima treba biti oprezan nego ranije. Zatim sam im pročitala *Dorinu kutiju*, priču o prezaštićenoj devojčici koja shvata da mora da sazna koje sve opasnosti vrebaju da bi ih razumela i da bi saznala kako one utiču na ljude.

2. Čitanje naglas celom odeljenju

Jednog jutra nastavnik nam je pročitao dugu priču. Kad je završio, nastavnik je ličio na knjigu.

Džordžina, učenica nižih razreda osnovne škole

Drugi način da navedete celo odeljenje da učestvuje u nastavi jeste da čitate naglas. Vreme koje na to potrošite isplatiće se, a rezultati će biti pozitivni. Čitanje naglas stvara jaku vezu između učenika slušalaca jer zajedno proživljavaju tu situaciju. Čitanjem naglas često možete izazvati značajne promene u njihovom odnosu prema čitanju. To je zbog toga što im na taj način omogućavate da:

- zamisle slike
- čuju i vide obrasce pravilnog čitanja
- slušaju „dobra“ književna dela
- prošire znanje o temi o kojoj se govori
- osećaju zadovoljstvo tokom slušanja teksta
- čuju izraze za koje inače ne bi znali da postoje
- predvide šta će se sledeće desiti i izoštre svoje veštine pogađanja
- zaljube se u jezik.

U knjizi *Put od žutih cigala: Zajednički i vođeni putevi ka samostalnom čitanju* Dženet Alen¹¹ rezimira pozitivne efekte čitanja naglas celom odeljenju. Ona nastavnicima savetuje da pronađu tekstove pune „šarma, magije, uticaja i privlačnosti“ (str. 48). „Verujem da se ponekad desi da postanemo svesni velikog zaostatka koji neka deca imaju u čitanju u odnosu na ostalu decu u odeljenju, pa te razlike poku-

¹¹ Dženet Alen (Janet Allen), *Yellow Brick Roads: Shared and Guided Paths to Independent Reading (4–12)*

šavamo da smanjimo tako što primenjujemo programe u najvećoj meri orijentisane na razvijanje raznih tehnika i veština. Iako su mnoge tehnike i veštine neophodne za uspešno čitanje i pisanje, moramo raditi na tome da učenike zainteresujemo i motivišemo da bi shvatili da postoji nešto što je vredno čitati.“

Odlični počeci: Ponekad je učenicima teško da počnu da čitaju neku knjigu, pa ja pročitam izabrane delove iz nekoliko poglavlja kako bih ih podstakla na čitanje. Za to su pogodne sledeće knjige za decu i omladinu, koje decu uvlače u radnju i prosto ih teraju da sama čitaju.

Niži razredi osnovne škole

- Johana Špiri, *Hajdi*
- Hans Kristijan Andersen, *Carevo novo odelo*
- Apeli, *Nevidljivi Vili*
- Miodrag Đurđević, *Ujka ili o vaspitanju*
- Astrid Lindgren, *Pipi Duga Čarapa*
- Mihael Ende, *Beskrajna priča*
- Rene Gijo, *Bela griva*

Viši razredi osnovne škole

- Branislav Nušić, *Hajduci*
- Branko Ćopić, *Orlovi rano lete*
- Robert Luis Stivenson, *Ostrvo s blagom*
- Mark Tven, *Tom Sojer*
- Žil Vern, *20.000 milja pod morem*
- Danijel Defo, *Robinzon Kruso*
- Džoana Rouling, *Hari Poter i dvorana tajni*

Čitanje s grafoskopskih folija: Radove učenika možete čitati tako da svi u učionici osete veliko zadovoljstvo. Pomoću grafoskopskih folija na zid ili platno možete projektovati učeničke radove i čitati ih naglas. Učenici će osetiti kako njihova dela oživljavaju zahvaljujući vašem glasu.

Šta da radim

s detetom koje se...
...plaši da piše?

3. Pravljenje lista i rad na njima

Često započnem čas tako što učenike zamolim da naprave spisak. Kažem im da će im sve biti jasnije dok ga budu zapisivali i da se slobodno mogu iščuđavati dok im dikiram. Kad je jedna moja studentkinja, buduća nastavnica, to uradila, začula je jednog učenika petog razreda kako komentariše: „Ovo je baš uzbudljivo.“ Učenik uopšte nije imao predstavu o onome što će se dalje događati.

Svaki učenik dobije karticu na kojoj će pisati. Dok predajem, koristim mnogo kartica zato što one učenicima pomažu da se oslobode. Veliki list papira čini dodatno nervoznim učenike kojima pisanje predstavlja problem zbog toga što ne znaju koliko dugo će morati da pišu.

Utvrđivanje kratke liste: Jednom, dok sam sa četvrtacima obrađivala jednu naučno-fantastičnu priču, zamolila sam ih da zapišu listu sa dvadeset stavki: čista odeća, statistika o raznim državama, komplet za prvu pomoć, oružje, šampon, maska s kiseonikom, dnevnik, kompjuter, novine, šibice, kompas, dijamanti i zlato, sat, hrana i voda, kasetofon, kamera, lična karta, knjiga iz istorije, karta sveta i džepno ogledalo.

Šta da radim

s detetom koje
lako pada pod uticaj
jačih članova grupe?

Zatim sam zatražila da radeći samostalno odluče koje četiri stvari sa spiska bi im bile neophodne ukoliko bi trebalo da putuju u budućnost. Nisam im dala nikakva dodatna objašnjenja. Posle toga su učenici sa svojim parovima razgovarali o onome što su izabrali i poredili stavke. Učenici su imali pravo da promene mišljenje pod uticajem ovog razgovora. Zatim se svaki par povezao sa još dva, praveći grupu od šest učenika, od kojih se očekivalo da bez predrasuda saslušaju stavove drugih i usaglasе se oko pet ili šest najbitnijih stvari. Svaka grupa je izabrala portparola koji je čitavom odeljenju izložio mišljenje grupe.

Rad na listama na ovaj način ima još jednu prednost. U svakom odeljenju postoje učenici koji teže da dominiraju u raspravama i oni koji su tihi, mada su uključeni u ono što se dešava. Uočila sam da jedan od najboljih načina da se učenici dovedu do toga da istinski sarađuju jeste upravo taj da im se da dovoljno vremena da razmisle o problemu koji im je zadat: najpre pojedinačno, zatim sa parom i na kraju u okviru male grupe. Učenici postepeno dolaze do zajedničkih stavova – retko se dešava da odmah imaju usaglašeno mišljenje. Učenike molim da imaju obzira prema mišljenju svojih parova i drugih članova grupe, kako bi svako mogao da iznese svoje ideje. Namera mi je da izbalansiram težnju nekih učenika da dominiraju grupnim radom i da na taj način sprečim obeshrabrenost i zatvaranje ostalih članova grupe.

Evo primera drugih vrsta lista koje učenici mogu sami da naprave i koje im kasnije mogu biti od koristi:

Linijske liste: Izadite u šetnju i tražite od učenika da uoče mnoge linije oko sebe, npr. koru drveta, paukove mreže, linije trotoara, stabljiku neke biljke, žile lista, liniju koja razdvaja vrhove zgrada i nebo. Neka naprave listu linija i slika kao podsetnik za svoje buduće crteže i slike.

Liste interesovanja: Možete zadati učenicima da prave liste pročitanih knjiga, filmova koje su gledali, datuma koje ne smeju da zaborave ili poznatih ljudi. Mogu da porede svoje liste i otkriju koje sličnosti između njih postoje i u čemu se njihova interesovanja razlikuju.

4. Korak napred / korak nazad: Posmatranje slika

Dobro odabrana fotografija ili slika može da zaokupi pažnju učenika i podstakne želju za daljim istraživanjem. Na primer, kad sam sa učenicima petog i šestog razreda obrađivala roman *Nem do koske*,¹² projektovala sam sliku *Krik* Edvarda Munka (Edvard Munch). Za tu sliku sam se odlučila podstaknuta romanom na čijim je prvim stranicama opisan poziv hitnoj pomoći. Učenici su u tišini gledali sliku. Zapisali su šta vide na njoj, na šta ih podseća i šta misle da ona predstavlja.

Zatim sam celo odeljenje uključila u razgovor o emocijama koje je slika kod njih izazvala. Pošto je razgovor išao teško, zamolila sam ih da se vrate pisanju i zabeleže detalje o bojama na slici, njenim kontrastima, „zvuku“ i teksturi. Zatim sam zatražila da smisle reč koja bi se mogla staviti u usta osobe koja vrišti, ali da je nikome ne kažu sve dok ne završimo sa čitanjem i obradom romana.

Kada želite da učenici reaguju na umetničko delo na sličan način, možete im podeliti primerke obrasca sa 35. strane.

¹² E. L. Konigsburg, *Nem do koske* (*Silent to the Bone*).

Korak napred / korak nazad: Posmatranje slika

[illegible]

Fokusirano pretraživanje: Drugi metod može biti da podelite slike na kojima se nešto krije ili je teško uočljivo. Učenici se rado odazivaju izazovu da pronađu skriveni predmet ili osobu. To mogu činiti u malim grupama ili pojedinačno. Knjige iz serije *Gde je Gile?*¹³ predstavljaju dobar izvor takvih slika.

5. Nabranje ideja

Nabranje ideja daje priliku svim učesnicima u razgovoru da podele s drugima svoja znanja i iskustva. Postupak omogućava grupama učenika da stvore „banku“ ideja, primera i pitanja bez samocenzure i bez straha da će biti kritikovani. Grupe će kasnije raditi koristeći ideje koje su učesnici produkovali kako bi određenu temu ili ideju proučili na detaljniji način. Tako mogu proširivati ideje drugih, postavljati pitanja, započinjati razgovor o kvalitetu neke ideje i predlagati alternative, ali tokom nabranja ideja od njih se očekuje samo da smisle ideje i zapišu ih. Kritikovanje i menjanje tuđih predloga u ovoj fazi nije dozvoljeno!

Učenike upoznajem s ovim postupkom tako što u odeljenju održim čas tzv. modeliranog nabranja ideja. Naglasim da je veoma važno saslušati sve ideje i zapisati ih. Evo redosleda postupaka koji ja koristim:

1. Odredim zapisničara.
2. Odredim učenika koji će meriti vreme.
3. Postaram se da zapisničar dobije olovku i dovoljno veliki papir.
4. Pobrinem se da svi mogu da vide papir ili tablu.
5. Pobrinem se da učenik koji meri vreme dobije sat.
6. Objasnim odeljenju ceo postupak.
7. Pustim učenike da tokom određenog vremena nabroje što više ideja pridržavajući se sledećih pravila: zabranjeno je preformulisati tuđe ideje i komentarisati ih.
8. Podsetim učenike da ne prekidaju jedni druge.
9. Postaram se da zapisničar zapisuje sve ideje dok pristižu, ali da s tim prekine kada učenik koji meri vreme objavi da je vreme isteklo.
10. Po potrebi dajem dodatna objašnjenja.

Evo dva primera postupka nabranja ideja koji dobro funkcionišu sa učenicima nižih i viših razreda osnovne škole. Možete u svom odeljenju isprobati jedan od njih i pustiti učenike da u malim grupama smisle rešenja problema.

Scenario za niže razrede: Jedanaestogodišnjeg Majka komšije su zamolile da posle škole šeta njihovog psa, jer oni obično rade do kasno. Ponudili su da mu plate 100 dinara za svako izvođenje psa u šetnju. Dogovor je bio da dođe kod njih po psa i da ga vrati posle pola sata. Komšije su od Majka tražile da psa odvede do parka koji je na deset minuta hoda od njihove kuće i naglasile su mu da ne sme da ga pušta s povoca.

majk već nedelju dana tako izvodi psa u šetnju. Dok je bio u parku, primetio je da mnogi ljudi svoje ljubimce puštaju s povoca kako bi mogli da se poigraju s drugim kućićima, kao i to da se životinjama ta sloboda mnogo dopada, pa je rešio da psa danas pusti. Međutim, on je odmah otrčao do drugih pasa i počeo da se tuče s njima. Majk ne zna kako da ga zaštiti. Vlasnici drugih pasa uspevaju da prekinu tuču, a Majk

¹³ Martin Hendford, *Gde je Gile?*, Kreativni centar, Beograd 2003.

primećuje da njegov pas ima ujed na uvetu i da ono krvari. Zna da psa treba da vrati kući, ali se plaši da je ozbiljno povređen. Ne zna šta da radi. Imate li predloge?

Scenario za više razrede: Semovi roditelji imaju malu prodavnicu u blizini škole u koju on ide. Sem posle škole radi u njoj sam. Deca iz njegovog odeljenja ponekad dođu u prodavnicu i prave mu društvo. U poslednje vreme je primetio da, pošto deca odu, neke sitnice, poput bombona i žvaka, nestaju s pulta. Nikada nije primetio da neko nešto uzima, ali počinje da razmišlja o tome da su deca pronašla način da ga zagovaraju dok krađu. On zna da bi se njegovi roditelji zbog toga ozbiljno naljutili. S druge strane, mislio je da je uspostavio dobre odnose sa drugovima. Ne želi da ugrozi prijateljstvo, ali zna da krađe moraju prestati. Šta bi Sem trebalo da uradi?

6. Opisivanje onog najlepšeg što neko zna o...

Uloga nastavnika jeste da učenike rasporedi tako da svi mogu videti šta se dešava u učionici i na to reagovati. „Što je više očiju koje gledaju iz različitih uglova, to je slika koja se dobija kompletnija.“

Ketlin Galager
(Kathleen Gallagher)

Kad sam počela da radim s budućim nastavnicima, želela sam da im usadim uverenje da postoji mnogo načina da slobodno priđu nastavnom programu i sagledaju razne mogućnosti koje on pruža. Moj plan je bio da ih podstaknem da razmišljaju o novim načinima da učenicima predstave određene teme, lekcije ili događaje. Pre nego što su prešli na prvi nastavni blok, pročitala sam im priču *Šta je ono najlepše što znate o konjima?*¹⁴ Posle toga tražila sam da navedu neku temu o kojoj bi održali predavanje. Zatim sam ih zamolila da u igri priđu što većem broju drugih studenata u učionici i zatraže njihovo mišljenje o tome šta je najlepše u vezi s njihovom temom. Tako je jedan student pitao neku studentkinju: „Šta je ono najlepše što znaš o razlomcima?“ Ona mu je odgovorila da je, po njenom mišljenju, najlepše to što su oni tesno povezani s tajnovitošću i mogućnostima: razlomci su nepotpuni, a kad je nešto nepotpuno, onda otvara vrata raznim mogućnostima. Drugi student je pitao: „Šta je ono najlepše što znaš o drevnim civilizacijama?“, i dobio sledeći odgovor: „Ono najlepše što znam o starim civilizacijama jeste to što arheolozi, kada iskopavaju stvari, i najobičnije svakodnevne predmete, poput činija, češljeva i delova grnčarije, smatraju dragocenim i punim uspomena i snova.“

Razmišljanje na poseban način: Jednom sam vodila čas na kom smo proučavali indijansku legendu o Zvezdanoj devojci. Pre nego što sam pročitala priču, postavila sam učenicima tri pitanja:

Šta je ono **najtajanstvenije** što znate o nebu?

Šta je ono **najdragocenije** što znate o nebu?

Šta je ono **najveličanstvenije** što znate o nebu?

Učenici su odgovore zapisivali na kartice. Evo kako su glasili odgovori na jednoj kartici:

Ono najtajanstvenije što znam o nebu jeste to da, iako zna da govori, ne može da nam kaže šta da očekujemo.

Najdragocenije što znam o nebu jeste to da nam daje svetlo i slike tokom dana i noći.

¹⁴ Ričard van Kamp, *Šta je ono najlepše što znate o konjima?* (Richard Van Camp, *What's the Most Beautiful Thing You Know About Horses?*).

Najveličanstvenije što znam o nebu jeste to da je beskonačno i puno tajni o kojima nikada ništa nećemo saznati.

Evo načina na koji učenicima možete da približite neku temu ili pojam tako da počnu da razmišljaju na nove načine i postavljaju dodatna pitanja. Ako učenici u grupama obrađuju određenu temu, tražim od njih da naziv teme napišu na vrhu stranice. Podelim im obrasce za popunjavanje (v. str. 96–97), zatražim da se prošetaju po učionici i da o zadatoj temi ispituju što više drugova. Ohrabrujem ih da budu poetski nadahnuti u vezi sa predmetom razmatranja. Zatim ih sve okupim i zamolim da razmene svoja saznanja.

TEMA: _____

- Šta je ono **najlepše** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najzanimljivije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najdosadnije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najneprijatnije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najtajanstvenije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najkomplikovanije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najuzbudljivije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najopasnije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najtragičnije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najubedljivije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najfascinantnije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najpotresnije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najdragocenije** što znaš o _____ ?
- Šta je ono **najvažnije** što bismo svi morali da znamo o _____ ?

7. Ko sam ja? Ko si ti?: Nastavnik u ulozi

Često koristim metod „nastavnik u ulozi“ da bih zainteresovala učenike i aktiviranjem njihove mašte i sposobnosti slušanja napravila atmosferu koja pogoduje učenju. Učenicima kažem da ću sada biti neko drugi, a da će oni biti osobe koje su na neki način povezane sa ulogom koju igram. Kažem im da me pažljivo slušaju, jer će čuti podatke koji će im pomoći da razumeju ko su oni i ko sam ja. Učenike obično zainteresuje ovakva aktivnost, pa se smire i usredsrede na slušanje. Evo dobrog primera za početak ove aktivnosti: „Kad se okrenem, počecu da se pretvaram da sam neko drugi. Pažljivo ću se predstaviti i daću vam neke podatke na osnovu kojih možete zaključiti koju ulogu igram. Takođe ću vam svojim obraćanjem posredno staviti do znanja ko ste vi. Pažljivo slušajte kako biste uočili tragove na koje ću vas uputiti. Ne morate ništa da govorite, ali pustite da vaš um i mašta budu otvoreni za sve mogućnosti ovog dramskog susreta. Kad se ponovo okrenem, prestaću da glumim i razgovaraćemo o tome ko smo bili, gde smo bili, o čemu se radilo i šta se još može desiti.“

**Primer jezičkih
registara:**

*Dečacić je glumio
stražara u antičkoj
Grčkoj. Rekao je:
„Sveca mu, baš je
hladno!“ Ostatak
odeljenja se pobunio:
„Stari Grci nisu tako
govorili.“ Na to je on
malo razmislio i
izmenio svoju rečenicu
u: „Zeusa mu, baš je
hladno!“*

Doroti Hitkout
(Dorothy Heathcote)

Pažljivo se pripremam za ovu aktivnost i uvek imam na umu to da moram što jasnije da prikažem *ko* sam, *gde* se nalazim i *šta* se dešava da bi učenici mogli da razumeju kontekst. Pazim da se sve odvija polako i da ne odam previše informacija na samom početku. Na taj način ih navikavam na nijanse i suptilnost i pomažem učenicima da shvate da autori u svojim knjigama dosta vremena posvećuju uvođenju čitalaca u radnju, kako bi ih motivisali da nastave sa čitanjem.

Ovaj metod sam u nastavi često koristila pri uvodu u obradu novih tema, romana i istorijskih događaja. Ono što se učenicima dopada i istovremeno ih iznenađuje jeste činjenica da je nastavnik voljan da izmeni dinamiku u učionici i na izvesno vreme im prepusti upravljanje. Igranje uloge otvara vrata novim putevima razumevanja i omogućava učenicima da se sa prijatnom i nezaboravnom neposrednošću identifikuju s likovima koje susreću. Ono takođe omogućava da učenici vežbaju različite jezičke registre govoreći kao odrasle osobe s autoritetom ili iskustvom. Njihove uloge omogućavaju im da koriste jezik koji je istančaniji i složeniji od onog koji koriste svakodnevno i da osele kompetencije koje te uloge nose sa sobom.

Jednom prilikom igrala sam ulogu majke Rubi Bridžiz, opisanu u knjizi *Mojim očima*.¹⁵ Govorila sam o tome kako sutra treba da pošaljem svoju šestogodišnju ćerku, crnkinju, u školu u kojoj su svi učenici belci. Dok su učenici slušali moj monolog u ulozi majke, počeli su da shvataju da je reč o temi u vezi s ljudskim pravima i društvenom pravdom. Pažljivo sam birala reči dok sam govorila u ulozi, a učenicima sam nametnula ulogu čelnika crkve.

Zaustavila sam se, prestala da glumim i zapitala učenike imaju li neku predstavu o tome koga sam glumila, a ko su bili oni. Neki su mislili da su bili neka vrsta „savetnika“. Drugi su rekli da su osetili da su „važni“, ali da nisu sigurni zbog čega. Ponovo sam zaigrala ulogu i dala im dodatne informacije. Kasnija rasprava o rasizmu s kojim su se učenici suočavali u školi i društvu predstavljala je iznenađenje za mene. Zahvaljujući glumi otvorili su se novi putevi razumevanja i omogućili učenicima da situaciju u kojoj se gospođa Bridžiz našla povežu sa sopstvenim životima, kao i da razgovaraju o onome što je njima važno.

Zašto ovaj metod funkcioniše? Iz mnogo razloga. U prethodnom primeru učenike sam stavila u poziciju vlasti. Ja sam, u ulozi Rubine majke, bila u neprijatnoj situaciji, zabrinuta i bez suprugove podrške. Tražeći podršku obratila sam se njima i željno iščekivala šta će mi reći. Oni su, u ulozi vođa zajednice, imali moć da mi daju savete i podršku, da delegiraju svoja ovlašćenja, da me saslušaju sa saosećanjem i brigom i da osele kako je to naći se u ulozi savetodavca.

8. Šetanje i čitanje

Šta da radim

*s detetom koje se
boji da čita naglas?*

Hauard Renolds (Howard Reynolds), neverovatan nastavnik i konsultant, naučio me je predivnom postupku koji decu podstiče da čitaju naglas. Deci treba podeliti primerke pesme koja lepo zvuči kad se čita naglas.

¹⁵ Rubi Bridžiz (Ruby Bridges) i Margo Landel (Margo Lundell), *Mojim očima* (*Through My Eyes*); knjiga govori o šestogodišnjoj Rubi Bridžiz, prvoj crnoj učenici jedne državne škole u Nju Orleansu, i o ranim problemima s početka šezdesetih godina XX veka u SAD (prim. prev.).

Zatražite od učenika da ustanu i počnu da čitaju tekst istovremeno šetajući učionicom. Recite im da počnu da čitaju tekst ispočetka kada stignu do kraja. Ohrabrite ih da slušaju druge dok čitaju i šetaju se učionicom. Aktivnost možete organizovati i tako da ne čitaju svi istovremeno. Pokažite učenicima da želite da oni čitaju kada ih dodirnete po ramenu. Pazite da nikoga ne preskočite.

Na dogovoreni signal svi učenici treba da prestanu da čitaju i da se u tišini zaustave. Recite im da pronađu stih, izraz ili reč koji su im se najviše dopali. Recite im da, kada ih dodirnete po ramenu, naglas treba da pročitaju taj stih, izraz ili reč.

Kasnije možete organizovati poseban čas čitanja poezije na kome će učenici čitati samo te omiljene stihove, izraze i reči različitim glasovima i na različite načine.

Od poezije do drame: Neka svaki učenik pronađe para i neka jedno drugom pročitaju svoje omiljene stihove, izraze i reči. Neka učenici naprave dramsku scenu u kojoj će glasno izgovarati samo te reči ili stihove. Reči i stihovi se mogu ponavljati, ali se ne smeju dodavati novi.

9. Igranje „prenošenja aplauza“

Šta da radim

s detetom koje se ne uklapa u grupni rad i remeti rad na času?

Igrom saradnje poput „prenošenja aplauza“, možete ostvariti mnogo više od pukog vežbanja učenika u grupnom radu; ona može đacima pomoći da izgrade veštine saradnje i da ih učini slobodnijim kako bi se posvetili učenju. Kao i druge igre saradnje, i „prenošenje aplauza“ predstavlja ventil za potisnutu energiju, podstiče saradnju s različitim ljudima i pomaže učenicima da nauče da pažljivo slušaju uputstva. Igra je posebno dobra kada treba unaprediti dinamiku grupe.

Evo i pravila. Neka učenici stanu ukrug, a vi im se pridružite. Uspostavite kontakt pogledom sa osobom sa svoje leve strane. Pljesnite dlanom o dlan. Osoba sa vaše leve strane odgovara pljeskom dlana o dlan, okreće se osobi sa svoje leve strane, uspostavlja kontakt pogledom i pljesne dlanom o dlan. Druga osoba uzvraća pljeskom i zatim „prenosi aplauz“ osobi sa svoje leve strane. Aplauz se tako prenosi po krugu i naposljetku stiže do vas. Veoma je važno da se učenici pri prenošenju aplauza gledaju u oči. Krugom možete poslati i više od jednog pljeska. Podstaknite učenike da što brže prenose aplauz i saslušajte sve njihove predloge o načinima za promenu ili prilagođavanje vežbe.

Jednom prilikom, kad sam radila sa osmacima, primetila sam da je većina želela da učestvuje u igrama saradnje koje sam uvodila, ali da postoji grupa dečaka koji oklevaju i blesave se jer im dežurni siledžija iz odeljenja šalje jasne signale da se drže po strani. Popustili su pred njim, a devojčice su zbog toga bile mrzovoljne i obeshrabrene, očekujući da će cela aktivnost propasti.

Zatim smo odigrali „prenošenje aplauza“ i situacija je počela da se menja. Zahvaljujući kinestetičkoj prirodi igre, povezivanje učesnika, koje liči na uspostavljanje strujnog kola, lako se moglo uočiti. Kada su se svi povezali, igra je postala vizuelno dopadljiva. Deca su bila zadivljena i rekla su: „Hej, pa ovo je super!“ Međutim, kada je igra došla do grupe dečaka na koju je siledžija imao uticaja, veza se prekinula. Svi su jasno mogli da uoče problem, pa je pritisak na te učenike da prenesu aplauz bio jak. Dečaci su polako počeli da reaguju na pritisak druge dece i tako omogućili da igra nesmetano teče.

Igru sam s ovim odeljenjem igrala na početku svakog časa. Bili su zadivljeni i ponosni na to što mogu veoma brzo da prenesu aplauz, a istovremeno su se izveštili u prenošenju mnogih različitih tipova signala. Na kraju poslednjeg, četvrtog časa, na

kom smo igrali „prenošenje aplauza“, u učionici se mogao osetiti jak naboj i svi smo se složili da smo u ovom načinu komuniciranja ostvarili uspeh. Grupa dečaka i njihov vođa utopili su se u odeljenje i napetost je nestala, bar na neko vreme.

Naravno, igre saradnje su samo jedan način pristupa. Zbog činjenice da je nasilništvo igra moći, pokušavam da od samog početka promenim raspodelu moći u učionici tako što smanjujem svoju moć, a pojačavam moć grupe. Ako želite da vidite kako to možete postići, pogledajte odeljak *Ko sam ja? Ko si ti?: Nastavnik u ulozi* (str. 38).

Debra Peplar sa Univerziteta u Jorku tvrdi da je stalno plansko intervenisanje škole najbolji način reagovanja na nasilje u školi. Nastavnici u toj borbi igraju glavnu ulogu i najvažnija stvar koju oni i škola uopšte treba da urade jeste da nasilništvo učine problemom koji se tiče svakoga i kojim se svako bavi, kako bi svi postali svesni tog problema i bili spremni da rade na njegovom iskorenjivanju. Mnoge škole su pokrenule sopstvene programe protiv nasilja, ponekad u vidu vršnjačkog posredovanja. Gluma može pomoći učenicima da razumeju patnje koje nasilništvo izaziva, dok su igre saradnje zgodne da ukažu na posledice koje nasilništvo ostavlja na sve.

10. Glumljenje stručnjaka

Igra „stručnjaci nam kažu“ stavlja učenike u autentične, iako zamišljene kontekste, u kojima se od njih zahteva verbalno izražavanje, a uz to im se omogućava i društvena interakcija s pozitivnim ishodima. Igra se na sledeći način:

„Dodelite sebi brojeve od 1 do 5. Broj 1 će biti stručnjak. U ovom slučaju, osoba broj 1 biće ronilac i stručnjak za pronalaženje podvodnog blaga. Ostali (osobe broj 2, 3, 4 i 5) će biti vlasnici međunarodne firme koja se bavi pronalaženjem blaga. Treba vam stručno mišljenje ronioca kako biste pokrenuli nekoliko opasnih ali veoma unosnih potraga za blagom.

Želela bih da nasamo porazgovaram sa stručnjacima. U međuvremenu vi, članovi grupe koja će voditi razgovor sa stručnjakom, treba da odredite koje kvalitete i veštine, po vašem mišljenju, treba da poseduje ovaj ronilac, kao i da smislite neka početna pitanja koja ćete mu postaviti. Imajte u vidu to da se radi o ozbiljnom razgovoru za posao i scenografiju prilagodite tako da svi gledate u sagovornika.“

Kad nasamo budete razgovarali sa „stručnjacima“, recite im da treba da se pretvaraju da znaju gotovo sve o profesionalnom ronjenju. Ohrabrite ih da koriste maštu i da svoju ulogu shvate što je moguće ozbiljnije. Stručnjake onda pošaljite nazad u grupe, a zatim recite nešto u stilu: „Na moj znak pozovite kandidate da sednu i počnite s propitivanjem.“

Pustite da razgovor potraje otprilike pet minuta, a zatim tražite da iz svake grupe ustane jedan od poslodavaca i odgovori na neka pitanja, npr.:

- Koji je vaš utisak o kandidatu na osnovu dosadašnjeg razgovora? Da li naginjete ka tome da ga angažujete? Zbog čega?
- Koja biste još pitanja želeli da postavite kandidatu pre nego što donesete konačnu odluku?

Svaki član grupe bi trebalo da dobije priliku da glumi eksperta. Evo još nekih uloga koje možete igrati:

- detektiv koji se prijavio za posao u međunarodnoj špijunskoj agenciji
- trener koji želi da trenira sportiste za olimpijadu
- organizator koncerta koji želi da napravi najveći koncert na svetu
- novinar koji se prijavio za posao urednika časopisa za tinejdžere.

Stvaranje zainteresovanosti za roman: Koristila sam igru „Stručnjaci nam kažu“ da bih zainteresovala osmake za roman *Nem kao riba*. Pošto knjiga počinje opisom telefonskog poziva hitnoj službi,¹⁶ učenike sam pozvala da razmisle o tome koje osobine treba da poseduje operater koji se javlja na hitne pozive. Posle toga smo igrali igru „Uloga na zidu“ (v. str. 50) i pisali reči kojima bi se mogao opisati taj operater unutar šematski nacrtanog lika, a pored šematskog crteža reči kojima bi se mogli opisati nosioci određenih uloga koji su povezani sa operaterom za hitne slučajeve (poput vatrogasca). Zatim sam učenike podelila u grupe. Dok su „stručni“ telefonski operateri razmišljali o svojim ulogama, članovi grupe su razmišljali o tome koju od ličnosti sa spiska napravljenog pored glavnog lika bi želeli da predstavljaju. Takođe su pravili spisak osobina i veština za koje oni smatraju da osoba koja želi da bude operater za hitne pozive mora da ima, formulisali pitanja za razgovor i planirali scenografiju. I „kandidatu“ i „poslodavcima“ dala sam liste za procenjivanje da bi shvatili kako da se što bolje ponašaju. (Primer liste nalazi se u dodatku.)

Prekinula sam ih posle otprilike pet minuta razgovora i zatražila od poslodavaca da mi odgovore na neka pitanja. Učenici su mi sa samopouzdanjem odgovarali, jer su bili dobro pripremljeni i uživljani u uloge. U svojim ulogama oni su pokazali da umeju da slušaju, donose zaključke, sintetišu podatke i formiraju i brane svoje mišljenje. Na primer, da bi odgovorili na pitanje: „Zašto imate nameru da zaposlite ovog kandidata na vrlo važno mesto operatera za hitne pozive?“, učenici moraju da sintetišu podatke.

Nastavnici znaju da je za naporan posao u školi, koji uključuje pomaganje učenicima da pronađu i shvate značenje tekstova, odnosa, priča i prezentacija, neophodno veliko zalaganje svih učesnika. Znamo da se značenja grade, a ne da se pronalaze. Za nas kao nastavnike važno je da uspemo da pronađemo načine i metode da svoje učenike zainteresujemo od samog početka časa ili lekcije, tako da poželeva da znaju više. Ako u tome uspemo, stvoreni zamah će nas sve podstaći na dalje istraživanje i razgovor o gradivu koje učenici treba da savladaju.

¹⁶ U SAD i Kanadi hitni pozivi policiji, hitnoj pomoći i vatrogascima objedinjeni su na broju 911 (prim. prev.).